

НАБЛЮДЕНИЕ НА ДОМАКИНСКИТЕ БЮДЖЕТИ В БЪЛГАРИЯ: АНАЛИЗ, ПРОБЛЕМИ, ИЗВОДИ И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВИТИЕ

Богдан Богданов*

„Има само един начин да избегнеш критиката: да не правиш нищо, да не казваш нищо и да не бъдеш нищо.“

Аристотел

Увод: етимология на ключови понятия за „Наблюдението на домакинските бюджети“¹

През годините са написани стотици страници за наблюдението на домакинските бюджети. В тези страници са включени публикациите с данни от наблюдението на домакинските бюджети, които след 1951 г. са редовно публикувани от държавната статистика. Ключовите понятия за това наблюдение са, както следва:

Бюджетът (от английски: *budget*) е формално писмено изявление, списък с всички планирани, очаквани от управлението (мениджмънта) приходи и разходи за даден период от време, обикновено

---

* Д-р, заместник-председател на НСИ; e-mail: bbogdanov@nsi.bg.

¹ **Етимология** (от гръцки *etymon* - истинско, действително значение, и *logos* - „наука“) е наука за произхода и развитието на думите (Уикипедия).

година, но не задължително календарна. Той може да бъде държавен, личен или семеен, фирмен и други.

Икономика (от гръцки: *οίκος* - „домакинство“ и *νέμομαι* - „управлявам“) е област от производството, разпространението и търговията, както и потреблението на стоки и услуги от различни посредници.

Домакинство е обособена клетка на обществото, най-малката жилищна единица, с която са свързани потреблението, производството, наследството, осигуряването на подслон и отглеждането на деца. Домакинството може да е синоним на семейство, но невинаги. Определението за домакинство зависи от конкретните социално-икономически условия, а също така и от страната. В икономиката под домакинство се разбира човек или група от хора, които живеят под един покрив, т.е. в едно и също жилище. Те разполагат с един и същ бюджет.

Стохастични и нестохастични грешки на оценките от изследването. Сборът от тези грешки формират общите грешки на оценките. Стохастичните грешки се дължат на обстоятелството, че се наблюдава представителна част на генералната съвкупност, а нестохастичните грешки се дължат основно на получена недостоверна информация. Начинът за изчисляването на стохастичните грешки е добре представен в „Теорията на извадковите изследвания“ и зависи от дизайна на извадката за дадено представително извадково изследване. Начините за изчисляване на нестохастичните грешки не се основават на конкретна теория, тъй като източниците и тяхното естество съществено се различават.

Кохезията между тези ключови понятия е арматурата в изследването на домакинските бюджети. В синтезиран вид те включват натрупани през столетията познания за емпириката и теорията на поредица от социални науки, като приоритетни в случая са икономиката и статистиката като цяло.

1. Кратък исторически преглед на методологията и организацията на „Наблюдение на домакинските бюджети“

Годините, през които са правени изследванията на домакинските бюджети (от 1925 г. до наши дни), могат да се разделят в три периода², както следва: изследвания, направени до 1944 г.;

---

² Методологическите и организационни особености на изследванията през първите два периода на миналото столетие са засегнати подробно в публикацията „100 години българска държавна статистика (1881 - 1981)“ (1984), Комитет по единна система за социална информация при Министерския съвет. Това дава възможност в настоящото изложение да се

изследвания, провеждани след Втората световна война - от 1951 до 1989 г.; изследвания осъществени след 1990 година. Това обособяване на периодите е свързано преди всичко със значимите политически и икономически промени в обществото, които рефлектират осезателно върху живота на обикновените домакинства през годините.

Първият период е свързан с началото на развитието на индустрията в България и въпреки усилията в тази посока, до края на Втората световна война нашата страна си остава предимно аграрна страна с множество дребни селскостопански производители. През този период са известни 6 проведени изследвания на семейните приходи и разходи, като първото е осъществено през март 1925 г. с извадка от 1 487 домакинства (в разработката са включени бюджетите на 1 385 домакинства). Следващите изследвания са, както следва:

- Второ наблюдение на домакинските бюджети е проведено през 1926 г. за три месеца: октомври - декември. Няма подробни данни за програмата на изследването и за модела на извадката.
- От 1 юни 1927 г. до 31 май 1928 г. се провежда **първото целогодишно наблюдение** на домакинските бюджети. Данни от това наблюдение са включени в настоящото изложение.
- От 1 март 1935 г. до 28 февруари 1936 г. се провежда **първото целогодишно наблюдение на селските домакинства**. Анкетирани са 1 420 домакинства в 199 села от всички области на страната.
- От 1 юни 1938 г. до 31 май 1939 г. се провежда наблюдение на 227 чиновнически и 175 работнически домакинства само в пет града на страната: София, Пловдив, Варна, Русе и Плевен.
- През 1944 г. се провежда извадково статистическо изучаване на домакинските бюджети с ограничен брой домакинства. Резултатите от това изследване не са публикувани официално.

Вторият период се характеризира преди всичко с премахването на частната собственост върху средствата за производство, развитието на силно централизирано планово стопанство, ликвидиране на дребното земеделие и създаването на впечатляваща мащабна индустрия за малка страна като нашата. Данните за икономическото развитието през този период показват, че нашата страна постепенно изостава както от световните икономически стандарти, така и от глобалните процеси и посоки на развитие. През този период е поставено началото на редовни ежегодни изследвания на домакинските бюджети, като извадките са били различни по обем. През 1951 г. се разработва

постави акцент върху третия период и преди всичко върху анализа на данните от изследванията на домакинските бюджети през новото хилядолетие.

методологията на бъдещите изследвания и се правят пилотни наблюдения. През 1953 г. са наблюдавани 839 домакинства, а през следващите години извадките достигат до 2 500 наблюдавани домакинства.

След 1990 г. и в началото на XXI век резултатите от икономическото състояние на страната показват, че направеното през годините преди това не отговаря на нейните природни особености, традиции и народопсихология. Направените икономически анализи в последните години очертават естествения път за развитие на страната. Този път приоритетно е свързан с развитието на биоземеделие и туризъм, за което способстват природните красоти и древната история на нашите земи. Също така известно е, че географското положение на България е уникално, което може да я превърне в център на международна търговия и трансфер на интензивни финансово-икономически връзки между Изтока и Запада.

През третия период се постави началото на прехода на България към пазарна икономика. Новият тип отношения в общественото пространство през последните 30 години започнаха да се формират от частната инициатива, предприемачеството и постепенното ограничаване на държавата в икономиката. Влизането на България в Европейския съюз през 2007 г. оказва положително влияние върху развитието на икономиката. Последвалите години се характеризират с безпрецедентно и динамично развитие на информационните технологии в световен и национален аспект.

През този период броят на наблюдаваните домакинства варира в зависимост от финансовите възможности на националната статистика. През по-голямата част от периода са наблюдавани ежегодно 3 000 домакинства, като през отделни години извадките достигат до 6 000 наблюдавани домакинства (1995 и 1996 г., а след това 2000 и 2001 г.). От 1.02.2002 г. обемът на извадката е 4 200 домакинства, а от 1.08.2002 г. - 3 000 домакинства. През 2010 г. се разработи нов дизайн на извадката, който предполага в рамките на годината да се наблюдават 3 060 домакинства на всяко тримесечие, разделени в три подизвадки. Всеки месец на тримесечието се наблюдават домакинствата от едната подизвадка с обем 1 020 домакинства. В резултат на това всяко избрано домакинство участва в изследването 4 месеца през дадена година. По време на своето участие домакинствата попълват дневници за доходите и разходите, направени от техните членове през текущия месец. Също така попълват и ретроспективни въпросници за нерегулярните доходи и направените разходи за предходните два месеца, когато не участват пряко и фактически в изследването.

Акцентът на настоящата статия се поставя върху изследванията на домакинските бюджети през изминалите години на новото хилядолетие - периода от 2010 до 2020 година. Отличителната

характеристика на този период е бързият подем на информационните технологии като цяло. Дигитализацията навлезе мащабно във всички сфери на живота. Това обстоятелство тотално промени начина за получаване, обработка и анализ на информация. Интернет и социалните мрежи промениха живота на населението по целия свят. Статистическата информационна система също се промени, но невинаги в желаната посока, степен и динамика.

Конкретно за наблюдението на домакинските бюджети следва да се отбележи, че видими промени в начина на получаването на информация не се случиха. Средство за получаване на информация за бюджетите на домакинствата си останаха периодично попълваните хартиени дневници. Тази ситуация може да се оцени като фрагмент от цялостния процес за получаване на статистическа информация, който се нуждае от промяна. Наред с това възникнаха и други проблеми, които се задълбочиха във времето. Постепенно, още в началото на новото хилядолетие започна съкращаване на числеността на анкетъорските екипи по места в 28-те териториални статистически бюра (ТСБ). Анкетъори бяха допълнително ангажирани и с други изследвания освен наблюдението на домакинските бюджети. Това тяхно натоварване се отрази на качеството на получаваната информация от паралелно осъществяващите се статистически изследвания изобщо. Негативният аспект на ситуацията ескалира с премахване на контрола върху работата на терен. Постепенно намаляха гаранциите за надеждността и достоверността на получаваните данни. Прекъсна се съществуващата преди това жива връзка между анкетъори и методолози, която можеше да предотврати възникнали проблеми в процеса на работата при получаване на информацията от респондентите. За сравнение може да се отбележи, че до началото на новото хилядолетие съществуваше разделение в работата на анкетъорите в ТСБ. Съществуваха отделни анкетъорски екипи, които се подготвяха и функционираха единствено и само за наблюдението на домакинските бюджети. Контролът и помощта от страна на методолозите се осъществяваха на терен, в конкретна обстановка, включваща посещения на наблюдаваните домакинства в дадено населено място (град или село).

След проведената реформа през 2015 г., когато броят на ТСБ беше променен от 28 на 6, проблемите, влияещи негативно върху наблюдението на домакинските бюджети, посочени в предходните редове, не бяха решени. Тези проблеми се изостриха още повече по отношение на недообхвата на данните за доходите и разходите на домакинствата. Допълнителни проблеми възникнаха с провеждането на самото наблюдение и реално се проявиха през 2020 г., по време на ограничителните мерки по време на пандемията COVID-19. Същите останаха и през 2021 година.

Достъпът на анкетъорите до наблюдаваните домакинства беше силно затруднен в условията на възникналата пандемия. С нова сила са поставиха въпросите за необходимостта от промени в инструментариума, начина на провеждане и обема на извадката за „Наблюдение на домакинските бюджети“.

2. Основни резултати от изследването на „Домакинските бюджети“

Бюджетите на домакинствата отразяват икономическия живот в дадена страна. От източниците на приходи се определя характерът на пазарните отношения. От перата на разходите се съди за степента на благосъстояние. Христоматиен пример в това отношение е намаляването на относителния дял на разходите за храна в общия разходи (или доход) за сметка на увеличаване на дела на разходите за културни мероприятия, свободно време и забавления.

Обвързването на доходите и разходите на домакинствата като бюджет илюстрират достигнатото равнище и връзка между икономиката и бита на обикновените домакинства в страната. Този аспект на взаимозависимост определя възможността дейността на домакинствата да бъде анализирана в същността им на социално-икономически единици, играещи съществена роля при създаването и реализирането на икономически отношения.

Числеността и съставът на отделното домакинство определя характера и разнообразието на тези отношения. Данните от наблюдението на домакинските бюджети показват една неизменна тенденция към намаление на средната численост на домакинствата в страната през последните години. Така например от 2.77 членове през 2000 г. средната численост на едно домакинство намалява и достига 2.15 членове през 2020 година.

Известно е, че демографската криза в страната влияе негативно по отношение на състава на българските домакинства. Застаряването е факт, който данните отразяват. Относителният дял на членовете на домакинствата в трудоспособна възраст (мъжете в интервала 16 - 59 години и жените - 16 - 54 години) е 53.1% през 2005 г., а през 2020 г. достига 42.4%, или за последните 15 години понижението е 10.7 процентни пункта. Според данните от демографската статистика населението в трудоспособна възраст през 2005 г. е 62.4%, а през 2020 г. е 59.8%, или понижението е 2.6 процентни пункта. Очевидно данните от „Наблюдението на домакинските бюджети“ съществено се отличават от тези на „Демографската статистика“. Естеството на двете статистически изследвания е различно, но въпреки това отстоянието между данните е впечатляващо.

Интересен е въпросът: Какво се случва с бюджетите на домакинствата непосредствено преди и след влизането на България в ЕС? От 2000 г. е налице трайна тенденция на повишение на доходите на домакинствата в номинално и реално изражение. През периода преди и след влизането на България в ЕС (2000 - 2010 г.) общият доход средно на лице от домакинство се повишава от 1 574 лв. на 3 648 лв., или повече от два пъти - със 132.0%. В следващия период - от 2011 до 2020 г., общият доход средно на лице от 3 625 достига до 6 749 лв., или повишението е два пъти по-малко - с 82.2%.

За десет години преди и след влизането на България в ЕС при база 2000 г. се наблюдава нарастване на реалните доходи през 2010 г. с 30.0%. В следващия период при база 2011 г. реалните доходи през 2020 г. нарастват с 24.1%. Това показва, че през втория период темповете в номиналното и реалното увеличение на доходите се забавят.

Причините за забавянето в скоростта на повишаване на номиналните и реалните доходи могат да се търсят в проявленията на икономическата криза, която започна през 2007 г. и се почувства осезателно у нас през 2008 - 2009 г. - непосредствено след влизането на нашата страна в ЕС. Реалните доходи забавят скоростта на нарастване по-скоро под влияние на икономическата криза, отколкото от нарастването на инфлацията, която е по-ниска след 2007 г. в сравнение с периода преди приемането ни в Европейския съюз³. Икономиката на страната влезе в период на стагнация, която силно беше повлияна най-вече от отсъствието на иновации и квалифицирана работна ръка, като резултат от тъй нареченото изтичане на мозъци към икономически развитите страни в света. Това може да обясни до известна степен и свитото потребление, което е характерно за периоди на кризи.

Като цяло с развитието на пазарната икономика в страната се очертава тенденция към позитивен растеж на доходите на българските домакинства. Забележително е, че България още преди да влезе в ЕС се включи успешно в глобалната икономика на XXI век. Свободното движение на стоки и работна сила оказва позитивен ефект върху развитието на страната като цяло. Негативните страни на този процес като скрита икономика, корупция, организирана и битова престъпност също оказаха своето въздействие. Съществуването на тези явления не позволява на нашата страна да създаде по-висока икономическа база на растеж. Това обстоятелство ни отдалечава от жизнените стандарти, които притежават домакинствата в икономически развитите страни, в диапазона от 5 до 7

---

³ Индексът на потребителските цени през 2007 г. при база 1997 г. е 202.4%, а след влизането на страната в Европейския съюз - през 2021 г. при база 2007 г. е 150.7%. Инфлацията през първия период е значимо по-висока, отколкото през втория период. Инфлационните процеси оказват влияние върху равнището на доходите и обратното. В негативен аспект те засягат осезателно доходите на неактивните и неработещи членове на обществото. В този смисъл може да се каже, че инфлацията по-чувствително редуцира доходите на пенсионерите и нискообразованите (неквалифицираните) слоеве от населението на страната.

пъти. Тази оценка се основава на редица микро- и макроикономически данни и най-вече на разликата в средната работна заплата за нашата страна и икономически водещите страни от ЕС.

Най-важният източник на доходи за домакинствата остава доходът от работна заплата. През 2000 г. този доход е едва 612 лв. на лице от домакинство и неговият относителен дял в общия доход е 38.9%. През 2007 г. достига 1 482 лв. на човек и дялът вече е 47.7%. Нарастването е забележително както номинално (2.4 пъти), така и относително - 8.8 процентни пункта. Доходът от работна заплата се повишава през 2020 г., достигайки 3 927 лв. на лице от домакинство, което е със 165.0% повече спрямо 2007 година. Нарастването на относителния дял в общия доход е със 17.2 процентни пункта. Изводът е, че повече от половината от доходите на българските домакинства се формират от работни заплати, които получават работещите членове на домакинствата.

Вторият по големина източник на доходи са пенсиите. Характерното за този източник на доходи е, че независимо от ниските стойности през годините, спасява стотици хиляди пенсионери да не изпаднат в крайна бедност. Другите социални трансфери, свързани със социалното подпомагане, не притежават такъв положителен ефект. Изследванията показват, че ако не се изплащат пенсии от държавата, над 40% от населението на страната ще бъде под линията на бедност. През 2000 г. доходите от пенсия на едно лице са 337 лв., през 2007 г. нарастват на 685 лв. (почти 2 пъти) и през 2020 г. достигат 2 018 лв., нараствайки почти три пъти спрямо 2007 година. Съответно дялът на тези доходи за същите години е, както следва: 21.4%; 22.1%; 28.8%. Проблемът е, че броят на населението в пенсионна възраст в страната расте, а все по-малък е броят на работещите. Релефно се очертава тенденцията, при която постепенно намаляват работещите спрямо пенсионерите. Съотношението е на критично равнище - почти едно към едно. Очевидно реформите в това направление са повече от наложителни. Развитието на производствените технологии, навлизането на иновациите в икономиката са ефективното средство за справяне с проблема за недостига на работещи, издържащи пенсионерите в страната.

Следва да се отбележи, че доходите от работна заплата и пенсия формират традиционно съществена част от доходите на домакинствата. През 2000 г. те са 60.3%, през 2007 г. - 69.8%, през 2020 г. - 84.9%. Дялът на пенсиите оказва по-малко влияние при тази нарастваща тенденция, тъй като размерът на пенсиите е преобладаващо нисък, но непрекъснато нараства за последните двадесет години.

Положителен момент в наблюдението на домакинските бюджети са появилите се след 1990 г. източници на доходи от предприемачество и самостоятелна заетост. За съжаление, в наблюдението

по една или друга причина не се очерта отчетлива и релефно изразена тенденция към нарастване на тези доходи. На практика данните не показваха достатъчно ясна картина по отношение на достигната степен в развитието на пазарната икономика в страната (за последните 20 години относителният дял на този доход в общия доход на наблюдаваните домакинства нарасна от 4.5 на 6.2%, или само с 1.7 процентни пункта).

Може да се допълни, че един традиционно съществуващ източник на доходи за домакинствата от миналото постепенно загуби своята сила и влияние. Това е доходът от домашното стопанство. С навлизането на България в новото хилядолетие този източник на доходи буквално се стопи като относителен дял в общия доход на българските домакинства - от 16.7% през 2000 г. на 8.0% през 2007 г., след което дялът му е под 1%. Причините: застаряващо население предимно в селата; миграционните потоци от млада работна ръка към градовете във вътрешността на страната и към страните от ЕС; предлаганото изобилие от хранителни продукти в магазинните мрежи на големите супермаркети, където цените са приемливи за масовия потребител.

По отношение на разходите може да се посочи, че те плътно следват изменението на доходите, т.е. покриват неотложни потребности. Почти половината от разходите на домакинствата са за храна и поддръжка на жилището (предимно вода, електроенергия и горива). Така например през 2000 г. домакинствата разходват по 610 лв. за храна и безалкохолни напитки на лице от домакинство, като относителният дял в общия разход е 44.1%. През 2007 г. разходите за храна се повишават на 1 872 лв., а относителният им дял вече се понижава на 37.5%. През 2020 г. разходите за храна нарастват на 1 480 лв. на лице, а дялът им пада на 30.1%⁴.

Разходите за вода, електроенергия и горива на лице от домакинство са, както следва: през 2000 г. - 169 лв. с относителен дял 12.3%; през 2007 г. разходите по това перо от бюджета нарастват на 357 лв., а дялът несъществено се променя на 12.5%; през 2020 г. отново се наблюдава абсолютно нарастване на същото перо на 861 лв., а дялът им в общия разход нараства на 13.8%. За целия период от двадесет години разходът за вода, електроенергия и горива за битови нужди нараства в абсолютно измерение пет пъти, а в относително - с 1.5 процентни пункта. **Изводът: налице е ясно изразена тенденция на повишение на разходите за вода, електроенергия и горива за битови нужди, дължащи се по-скоро на нарастване на цените, отколкото на позитивна промяна в бита на домакинствата в страната.**

---

⁴ В икономически развитите страни относителният дял на разходите за храна и безалкохолни напитки в общия разход е в границите от 10 до 20%. За България през 2020 г. относителният дял на разходите за храна в общия разход е 30.1%.

Известно е, че показателят „относителни разходи за храна в общия разход на домакинствата“ е синтетичен показател, който дава добра характеристика по отношение на бедността в една страна. Забелязва се тенденция към намаление на този дял след 2000 г., но в сравнение с икономически развитите страни той е значително по-висок. В същото време налице е номинално нарастване на разходите за дома, което е по-бързо в сравнение с относителното. Дължи се на стремежа на домакинствата към подобряване на битовите условия, което се предопределя от изобилието на материали за дома на сравнително изгодни цени, а също така и на нарастващите доходи в условията на инфлация, която през годините не се отличава с екстремални стойности.

Останалите пера от бюджета на българските домакинства са със сравнително по-ниски стойности и се разпределят почти равномерно. Това означава, че около 5 - 6% са разходите за транспорт, съобщения, свободно време, здравеопазване и т.н.

Следва да се обобщи, че така направеният анализ показва изменението в бюджетите на наблюдаваните домакинства през годините. Тези изменения имат своята **относителна логичност**, но остава **съмнение в достоверността на абсолютното измерение** на доходите и разходите на наблюдаваните домакинства. В това отношение съществуват аргументи и факти за разминаване с реално протичащите икономически и социални процеси в общественото пространство. Съществени моменти от тях ще бъдат обект на коментар в следващите редове на изложението.

В **Приложения А, В, С** са представени международно сравними данни за структурата на разходите на наблюдаваните домакинства в редица страни от ЕС и такива, които кандидатстват за влизане в Съюза⁵. Сравненията са за три години, както следва: 2005, 2010 и 2015 година.

Данните показват, че относителният дял на разходите за храна на домакинствата у нас са сравнително високи в сравнение с икономически развитите страни (CP01: Food and non-alcoholic beverages). През 2005 г. този дял е 31.5%, през 2010 г. се понижава на 29.3% и след влизането на страната в ЕС намалява на 26.6%. Най-нисък е дялът на разходите за храна в Люксембург - под 10%. Най-висок е в Румъния с тенденция към намаление, тъй като за наблюдаваните години се понижава от 44.2 на 30.2%.

---

⁵ Данните са сравними само за референтните години - 2005, 2010 и 2015 година. Провежданото наблюдение на домакинските бюджети в държавите - членки на ЕС, се основава на т.нар. джентълменско споразумение, което означава, че няма твърдо установени регулации от Евростат по отношение на начина на неговото провеждане. Единствено през пет години се въвеждат общи правила, което позволява да се получат международно сравними данни от изследването на домакинските бюджети. За целта се осъществява преструктуриране на разходите, което прави групите разходи коректно сравними за страните от ЕС. Преструктурирането се извършва от вече съществуващи файлове с данни от наблюдението на домакинските бюджети в държавите от ЕС. Това обяснява наличието на известни различия с официално публикуваните данни за домакинските бюджети от националните статистики в отделните страни.

Също така сравнително висок е относителният дял на разходите за дома в домакинствата от нашата страна (CP04: Housing, water, electricity, gas and other fuels). Данните показват, че е налице известно високо ниво за трите разглеждани години - от 34.7 на 37.2 и 33.2%. **Може да се отбележи, че за разглеждания период представените данни като цяло не показват релефно изразени положителни изменения по отношение на бита на домакинствата в страната, съотнесено към икономически развитите страни.** За страните от ЕС този разход също има висок относителен дял, но когато се анализира неговото влияние върху ежедневието на обикновените домакинства следва да се вземат предвид разликите между доходите в отделните страни.

В контекста на това обстоятелство и за сравнение може да се посочи, че за Люксембург относителният дял на разходите за housing, water, electricity, gas and other fuels се повишава през разглежданите години, както следва: за 2005 г. - 30.1%, през 2010 г. нараства на 33.4% и през 2015 г. отново нараства на 34.9%, но доходите в тази страна са в пъти по-високи от редица европейски страни.

3. БВП и основни резултати от наблюдението на „Домакинските бюджети“

В **Приложение D** са представени данни за БВП за периода 2000 - 2020 година. Данните показват, че реалният БВП на човек от населението нараства за 20-те години на новото хилядолетие от 6 559 лв. на 13 976 лв., или повече от два пъти. За същия период от време общият доход средно на лице от домакинство нараства от 1 574 лв. на 7 002 лв., или приблизително 4 пъти и половина (**Приложение E**). Съществува известна взаимозависимост между реалния БВП на човек от населението и общия доход на лице от домакинство. Същата може да се изрази с обстоятелството, че относителният дял на общия доход средно на лица в реалния БВП на лице нараства за периода, въпреки известни колебания. Така например този дял през 2000 г. е 24.0%, а през 2020 г. нараства на 50.1%, или с 26.1 процентни пункта. Тази добре изразена тенденция се дължи на обстоятелството, че относителният дял на дохода от работна заплата в общия доход на домакинствата нараства за периода. Така например през 2000 г. този дял е 38.9%, а през 2020 г. е 56.1%, или нараства със 17.2 процентни пункта. В същото време доходите от предприемачество и самостоятелна заетост по данни от „Наблюдението на домакинските бюджети“ остават на сравнително ниско ниво, въпреки развитието на частния бизнес, съсредоточен в малките и средните предприятия на страната. С други думи, в наблюдението отсъстват данни, показващи активно включване на домакинствата в процеси, характерни за развитието на пазарна икономика през годините. Както беше посочено в предходните

редове, тези доходи нарастват за 20 години с по-малко от 2 процентни пункта (едва 1.7 процентни пункта). По-осезателното присъствие на този източник на доходи в бюджетите на домакинствата като цяло, особено през последните години, очевидно можеше да повиши и пререструктурира общите доходи на наблюдаваните домакинства.

Известна е тезата, че нарастването на БВП не отразява добре жизненото състояние на обикновените домакинства в страната. С други думи, **разпределителните и преразпределителните процеси не се отразяват пряко и осезателно върху благосъстоянието на населението в отделна страна.** Това означава, че съществуват повече или по-малко важни приоритети за функционирането на обществото и държавата. Политиките в това отношение могат да бъдат разностранни и разнопосочни, но все пак Стиглиц отбелязва, че „най-добрият начин за растеж е разширяването откъм средата - а не процеждането откъм върха“ (Стиглиц, Голямото разделение, с. 133). В този смисъл той изключва политиката, която е свързана с „Прехвърлянето на пари от низините към върха, което намалява потреблението, защото хората с по-високи доходи харчат - взето като процент от дохода им - по-малко от хората с по-ниски доходи, т.е. когато повече пари се съсредоточават към върха, съвкупното търсене влиза в спад“ (Стиглиц, с. 123). Прочитът на миналото също е от значение, когато се правят политики по доходите. Ето защо коментарът на Стиглиц може да се приеме за особено актуален днес: „Рузвелт и икономистът Джон Мейнард Кейнс, макар и проклинани от капиталистите, са успели да спасят капитализма от самите капиталисти (има се предвид разпределението на богатството чрез данъци и социална политика, а също ограниченията, наложени чрез регулации)“ (Стиглиц, пак там, с. 130).

При налозите, свързани с доходите и богатството, най-голям дял от БВП е регистриран в Дания - 48.6%, Белгия - 46.7%, и Франция - 45.9%. През 2015 г. делът на данъчните постъпления от брутният вътрешен продукт (БВП) в България е бил 29% при средно ниво от 40% за ЕС и 41.4% за еврозоната. По-нисък е този показател само в Ирландия - 24.4%, Румъния - 28%, и Швейцария - 28.1%. Веднага след нас са Литва - с 29.4%, и Латвия - с 29.5%.

Най-ниско съотношение на данъци върху доходите към БВП е отчетено в България (5.4%), Литва (5.5%) и Хърватия (6%). Конкретно за България следва да се отбележи, че ниските нива на данъците върху доходите по принцип облагодетелстват домакинствата с много високи доходи, при което възможностите на държавата за преразпределение и провеждане на определена социална политика се ограничават. При тази ситуация „ножицата“ между богатите и бедните непрекъснато се

разтваря. Възниква въпросът „Наблюдението на домакинските бюджети“ в каква степен може да отрази тези процеси?

4. Методологически и практически проблеми при реализацията на „Наблюдението на домакинските бюджети“

При реализацията на „Наблюдението на домакинските бюджети“ през годините възникват поредица от проблеми, които изискват своето решение. Проблемите са от различно естество. Това, което ги обединява е обстоятелството, че имат негативно влияние по отношение на материализацията на теоретичните постановки на дадено изследване в практиката. В следващите редове се акцентира на важни проблеми и негативни аспекти от „Наблюдението на домакинските бюджети“, които очакват своето решение.

4.1. Подмени на домакинства през периода 2000 - 2020 година

Фундаменталните въпроси на всяко статистическо извадково изследване са свързани с понятията: представителност, точност и достоверност на оценките. Те са в пряка зависимост от общата грешка (стохастична и нестохастична) на оценките от изследването. При представителните извадкови статистически изследвания се изчисляват стохастичните грешки на оценките. Такива изчисления по отношение на нестохастичните грешки са невъзможни поради различията в тяхното естество. В този смисъл ключов момент при едно извадково изследване е практическата реализация на предварително формираната извадка от домакинства. Конкретно за „Наблюдението на домакинските бюджети“ този процес е свързан с подмяната на домакинствата, отказали да участват в наблюдението. В следващите редове се разглеждат съществени моменти от този процес.

Данните от табл. 1 показват, че за един продължителен период от двадесет години подмените на респонденти-домакинства нарастват. Тази тенденция е добре изразена и отчетлива, при което през 2000 г. подмените са 37.0% от извадката и нарастват през 2020 г. до 60.1%, или повишението е с 24.1 процентни пункта. Следва да се отбележи, че принципът на подмяна е в съответствие с корелационния признак (брой членове на домакинство) за подготвяне на списъците, от които се избират домакинствата за наблюдение на техните бюджети. Това означава, че например при отказ за участие на тричленно домакинство за подмяна се търси домакинство със същия брой членове от същия преброятелен участък в даденото населено място (град или село). По възможност се вземат

предвид и други признаци, за да се осъществи възможно най-добрата подмяна на отказалото се домакинство с друго. В процеса на подмените се полагат усилия за запазване на целостта на първоначално формираната извадка. Когато дадена подмяна е неизбежна, се попълва т.нар. „картичка за подмяна“ на домакинството. В картичката на домакинството се записват най-важните характеристики на отказалото се и на съгласилото се домакинство. Посочват се адресите, броят на членовете, броят на децата, броят на заетите членове, възрастта, професията и доходът на главата на домакинството.

В табл.1 се посочват данни за подменените домакинства за участие в изследването по „причини - общо“. Техният относителен дял, като процент от извадката, очертава релефна тенденция. Повишението за периода е от 16.2 до 42.8%, или с 26.6 процентни пункта.

Тенденцията за подменените домакинства в резултат на „откази“, като процент от извадката, няма ясно изразена насока към нарастване или намаляване. Най-голям е този процент през 2016 г. - 22.7%, а най-нисък през 2012 г. - 15.7%.

1. Подменени домакинства през 2000 - 2020 година

(Процент от извадката)

Момент на подмяна	2000	2005	2007	2010	2012	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Подменени домакинства - общо	37.0	38.5	42.2	47.4	47.2	49.4	52.3	58.2	61.7	60.9	60.1
Причини - общо	16.2	15.5	19.5	26.3	31.5	26.6	29.6	34.6	39.1	39.1	42.8
Откази	20.8	23.0	22.7	21.1	15.7	22.8	22.7	23.6	22.6	21.8	17.3

Източник: НСИ.

В табл. 2 са представени данни за подменените домакинства по причини за периода 2000 - 2020 г., разделени в две групи. Първата група е „неосъществени контакти“, която показва, че относителният дял на отпадналите от наблюдение домакинства, като процент от извадката, нараства за разглежданите години. В тази група доминират домакинствата, които са отпаднали поради „отсъствие от дома или липса на достъп“. Може да се допълни, че зад посочената причина за отпадане е възможно да се крият и проблеми, свързани с изхажяване на генералната съвкупност след поредното преброяване на населението и жилищния фонд. Следващата група е „неотговорили“. В тази група по-релефно се откроява относителният дял на „отказалите“.

2. Подменени домакинства през 2000 - 2020 г. по причини⁶

Причини за подмяна	2000		2005		2015		2019		2020	
	брой подмени	% от извадката	брой подмени	% от извадката	брой подмени	% от извадката	брой подмени	% от извадката	брой подмени	% от извадката
Подменени домакинства - общо	2220	37.0	1154	38.5	1513	49.4	1865	60.9	1840	60.1
Неосъществен контакт	470	7.8	131	4.4	704	22.8	1054	34.5	1241	40.6
Не живее на посочения адрес	130	2.2	131	4.4	113	3.7	120	3.9	113	3.7
Влошено здравословно състояние	371	6.2	181	6.0	124	8.2	155	5.1	119	3.9
Отсъствие от дома или липса на достъп	340	5.6	-	-	467	10.9	779	25.5	1009	33.0
Неотговорили	1379	29.2	1023	34.1	809	32.0	811	26.4	599	19.5
Откази	1248	20.8	690	23.0	697	25.2	669	21.8	532	17.3
Други причини	131	2.2	140	5.1	112	6.8	142	4.6	67	2.2

Източник: НСИ.

В табл. 3 са представени данни за отказалите домакинства да участват в „Наблюдението на домакинските бюджети“ по отделни причини. Традиционно най-висок процент от извадката са отказалите по причина „голям разход на време“. Същевременно не трябва да се подценяват и другите причини за отказ на домакинствата от участие в наблюдението. Така например, ако се изчислят относителните дялове на отказалите домакинства от общо отказалите (не като процент от извадката) за 2020 г., даните показват, че отказите са, както следва: „недоверие в целите на изследването“ - 9.4%; „недоверие в държавните институции“ - 16.4%; „голям разход на време“ - 54.1%; „съмнение в запазване на анонимността“ - 6.2%; „недостатъчно възнаграждение“ - 13.9%; „други причини“ - 12.3%.

⁶ Посоченият брой подмени в абсолютен размер се влияят от обема на извадката. Данните за годините, представени в таблицата, следва да се отчитат предвид, че: през 2000 г. се наблюдават 6 000 домакинства; през 2005 г. се наблюдават 3 000 домакинства; за следващите 2015, 2019 и 2020 г. извадката е ротационна, както е отбелязано в предходните редове.

3. Подменени домакинства поради отказ през 2000 - 2020 г. по причини

Причини за отказ	2000		2005		2015		2019		2020	
	брой подмени	% от извадката	брой подмени	% от извадката	брой подмени	% от извадката	брой подмени	% от извадката	брой подмени	% от извадката
Откази и други причини	1248	20.8	690	22.9	697	26.4	811	26.4	532	19.5
Недоверие в целите на изследването	358	6.0	130	4.3	87	2.8	102	3.3	50	1.6
Недоверие в държавните институции	-	-	-	-	155	5.1	127	4.1	87	2.8
Голям разход на време	503	8.4	295	9.8	372	12.2	324	10.6	288	9.4
Съмнение в запазване на анонимността	167	2.8	75	2.5	36	1.2	34	1.1	33	1.1
Недостатъчно възнаграждение	140	11.2	295	3.7	47	1.5	82	2.7	74	2.4
Други причини	80	1.3	78	2.6	112	3.6	142	4.6	67	2.2

Източник: НСИ.

Може да се обобщи, че подмяната на домакинства минава критичните граници. Ситуацията се усложнява още повече от обстоятелството, че преди крайната регистрация на домакинство - отказало/съгласило се, се осъществяват опити за подмяна, които не се регистрират. При това положение списъците с адресната регистрация на домакинствата в избраните за целите на наблюдението преброителни участъци⁷ се изхабяват много бързо. Наред с това преди старта на наблюдението по една или друга причина (най-често липса на транспорт) се извършва и подмяна на преброителни участъци и населени места. Възниква въпросът: съществува ли надлежна информация за тези подмени? **Тривиална истина е, че подмените като цяло деформират първоначално планираната и излъчена извадка. От своя страна, тази деформация оказва негативен ефект върху представителността и точността на оценките от наблюдението.**

⁷ Избират се около 500 преброителни участъка. Средният брой на домакинствата в един преброителен участък е около 100. Домакинствата са подредени в списъка по брой на членовете във възходящ ред. От всеки участък се избират по 6 домакинства, като се използва случайно избрано стартово число и стъпка, изчислена съобразно броя на домакинствата в преброителния участък.

4.2. Официална линия на бедност и подоходно неравенство

От 2019 г. в България с методика, публикувана в „Държавен вестник“, се въвежда нова официална линия на бедност по данни от изследването „Статистика на доходите и условията на живот“, което се провежда от Националния статистически институт (НСИ). С тази методика се отменя старата, публикувана в „Държавен вестник“ през 2006 г., с която за първи път се въвежда официална линия на бедност в страната по данни от регулярно осъществяваното от НСИ изследване „Наблюдение на домакинските бюджети“.

Какви са основните прилики и разлики в двете методики? В следващите редове са представени главните моменти за определяне на официалната линия на бедност.

- За първи път методика на официалната линия на бедност е публикувана в „Държавен вестник“, бр. 89 от 6.11.2006 година. Източникът е „Изследване на домакинските бюджети“ в Република България, провеждано от НСИ. Изчислява се като процент от общия нетен медианен еквивалентен доход на основата на предварително дефинирани минимални жизнени потребности, включващи: дневен калориен прием от 2 700 килокалории на еквивалентна единица; процентно съотношение между равнището на разходите за потреблението на **хранителни** стоки и равнището на разходите за **нехранителни** стоки и услуги, съответстващо на средното съотношение на 20-те процента от домакинствата с най-ниски доходи.

- Методиката за бедност е променена и е публикувана в „Държавен вестник“, бр. 76 от 27.09.2019 година. Новата методика се основава на данните от изследването „Статистика на доходите и условията на живот“, осъществявано ежегодно от НСИ. Изчислява се като произведение от размера на линията на бедност при 60% от общия нетен медианен еквивалентен доход и индекса на потребителските цени. Използва се индексът на потребителските цени на малката по състав кошница, съдържаща определени социалнополезни и жизненонеобходими стоки и услуги, които са от съществено значение за биологичното и социалното съществуване на отделния човек и домакинство със сравнително ниски доходи.

- Двете методики си приличат по отношение на статистическите понятия и техники при обработката на разпределенията на домакинствата по доход. Линията на бедност представлява процент от медианния общ разполагаем нетен доход на еквивалентна единица. Медианата е значението на признака (дохода) на единицата (домакинството) в статистическия ред, която се намира в средата. Статистическият ред е нареждане на единиците по размера на признака в низходящ или възходящ ред. В конкретния случай това е домакинството, което дели статистическия

ред на две равни части - условно на *бедни* и *небедни*. Изчисленията са направени, като е използвана скала на еквивалентност, за да се отрази икономията от ресурси в резултат от съвместното съжителство на лицата в рамките на едно домакинство. На практика това е тази част от доходите, която се изразходва за материални блага, еднакво необходими, неделими и полезни за всички членове на домакинството - например разходите за покупката на телевизор, заплащането на отоплението и осветлението в дома и други. Използвана е еквивалентната скала на Евростат, както следва: 1 - за първия член на домакинството; 0.5 - за всеки следващ възрастен член; 0.3 - за дете под 14 години. По този начин едно домакинство, състоящо се от мъж и жена с дете под 14 години, се приравнява на 1.8 еквивалентни единици.

- Различията между двете методики са по отношение на източниците на данни и процентът, който определя равнището на бедност - относителният дял на бедните под линията на бедност. Следва да се отбележи, че методиката от 2006 г. няма точно определен процент от медианния доход, с което се фиксира този слой от домакинства, които са бедни. За сметка на това има значими параметри, които определят бедните в обществото - калориен прием на хранителни продукти и съотношението между разходите за хранителни и нехранителни стоки от 20-те процента най-бедни домакинства. В този смисъл може да се отбележи, че при тази методика се използват основни и значими параметри - разпределение на домакинствата по **доход, калориен прием** на хранителни продукти, **съотношение на разходи** между хранителни и нехранителни стоки на бедните от първите две децилни групи. Това обстоятелство гарантира добра идентификация на бедните. В методиката още се определят критерии (условия) за актуализация на линията на бедност.

В методиката от 2019 г. този процент е фиксиран - 60%. Формулата от методиката⁸ включва индекс на цените на малката по състав кошница от стоки и услуги. С този подход се гарантира актуалността на линията на бедност, тъй като всяко изследване „Статистика на доходите и условията на живот“ визира доходите от предходна година. Чрез умножение на определената линия на бедност от предходната година с индекса на цените от настоящата година се получава нова стойност на

---

⁸ $LB_{t+1} = PLSILC_{t-1} * (PISB_{t-1}/100)$,

където:

t е текуща календарна година;

t-1 - предходна календарна година;

t+1 - следваща календарна година;

LB - линия на бедност за страната;

PLSILC - линия на бедност на еквивалентна единица според данни от изследването EU-SILC;

PISB - индекс на цените на малка по състав кошница, обявен от НСИ, за декември на година t-1 спрямо декември на предходната календарна година (ДВ, бр. 76 от 27.09.2019 г.).

линията на бедност. Тази нова линия на бедност е стойност от несъществуващо реално разпределение на домакинствата по доход. Това налага да се приеме относителният дял на бедните от предходната година, отговарящи на линия на бедност 60% от медианния доход.

Проф. д-р В. Цанов в своята статия „Определяне линията на бедност - методологически особености“ (публикувана през 2020 г. в сп. „Статистика“, бр. 3) представя обширен коментар по отношение на приетата нова официална методика и поставя редица важни въпроси. Един от въпросите е по отношение на необоснования избор на 60% от медианния доход „Защо 60%, а не някой друг процент, не е ясно. На практика това е субективен избор на вземащия решение без никаква мотивация“. В статията той обосновава и своите съмнения по отношение на „степената на съответствие на методиката с изискванията на относителния подход“. Друг съществен недостатък на избраната методика според проф. Цанов се „...отнася до ограниченията върху изменението на официалната линия на бедност“, като „...не се допуска нейното намаляване“. Направеният извод в неговата статия е под формата на въпрос: „Какви са предимствата на тази методика пред старата, не са много ясни“.

Въпросът за избор на нова методика за определяне на официална линия на бедност в страната остава без отговор от страна на методолозите в НСИ, тъй като е свързан с негативни проблеми, засягащи качеството на данните от „Наблюдението на домакинските бюджети“ като цяло. Доказателство за това могат да се намерят в статията на проф. д-р Стоян Цветков „Статистическо оценяване на подходящото неравенство на населението“ (публикувана през 2020 г. в сп. „Статистика“, бр. 2). В своята статия той представя данни от изследването „Статистика на доходите и условията на живот (EU-SILC)“ и „Статистика на домакинските бюджети (СДБ)“

4. Квинтилни коефициенти на неравенство по данни от две изследвания на НСИ на съвкупността на домакинствата в Република България

Източник на информация	Години										
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
EU-SILC - K_c	6.5	5.9	5.9	6.5	6.1	6.6	6.8	7.1	7.7	8.2	7.7
СДБ - K_c	4.6	4.4	4.2	4.9	4.9	5.1	4.9	4.7	4.7	4.7	4.7

Направеният извод е, както следва: „Според EU-SILC неравенството е значително по-голямо в сравнение с „показанията“ на СДБ. Различията между стойностите на K_c от двете изследвания са трудно обясними, особено като се добави и това, че от данните на EU-SILC се вижда тенденция към

растеж на неравенството след 2013 г., докато според СБД⁹ след същата година настъпва период на стабилизиране на неравенството на по-ниско равнище в сравнение с достигнатия преди това максимум“.

Очевидно е, че при това положение методиките за бедност, основаващи се на двете изследвания, ще се различават съществено. Тази констатация важи и за показателите на бедност, които се изчисляват в съответствие с ръководството на Евростат. Последният извод, който може да се направи е, че „Наблюдението на домакинските бюджети“ не отразява реално процесите в страната, които са свързани с подходното разпределение на домакинствата. С други думи, в контекста на икономическите промени в страната съществуват съществени основания да се счита, че значителен дял от домакинствата, не само с високи доходи, но и тези със средни доходи, отказват да участват в наблюдението по една или друга причина. Това означава, че известните от десетилетия подходи за наблюдение не отговарят на спецификите, особеностите и условията на съвременното общество. Необходими са други решения по отношение на начина за провеждане на „Наблюдението на домакинските бюджети“.

5. Възможни решения за редуциране методологичните и практическите проблеми при „Наблюдението на домакинските бюджети“

Промените в „Наблюдението на домакинските бюджети“ са повече от наложители. Може да се допълни, че към момента те дори са безнадежно закъснели. С други думи, провеждането на наблюдението по сега съществуващия модел, честота и времеви отрязъци означава създаване на информация, която е в разрез с реално съществуващите процеси и явления в общественото пространство. Накратко: това наблюдение вече губи своя статут на представително извадково изследване. В следващите редове се предлагат възможни решения за промяна. Те не следва да се разглеждат като окончателни решения на проблемите. Очевидно е, че те трябва да бъдат началото за дискусия и са, както следва:

1. Наблюдението на домакинските бюджети да се провежда веднъж на 3 години, като участието на домакинствата е през цялата година. След това да се премине на преход през 4 и 5 години. Така ще стане възможно възстановяване на автентичния вид на четирите баланса, характерни за бюджета на отделното домакинство, а именно: доходите и разходите; хранителните

---

⁹ С абривиатурата СДБ авторът визира „Наблюдението на домакинските бюджети“. Съответно с K_c се означават квантилите коефициенти.

продукти; отглежданите селскостопански животни; други материални активи. Основните оценки от домакинските бюджети, когато не се осъществява изследването, да се разработват чрез използване на статистико-математически модели за изследване на динамични редове, като се използва натрупаният информационен ресурс през годините.

2. Обемът на извадката за осъществяване на „Наблюдението на домакинските бюджети“ да бъде в границите от 1 500 до 2 000 домакинства. Населението на България е под 7 млн. души, така че тази извадка ще бъде достатъчна, за да се осигури необходимата представителност и точност на най-важните оценки от бюджетите на домакинствата на национално ниво. Възможно е да се търсят и други решения за повишаване на обема на извадката, за да се подобри точността на оценките от „Наблюдението на домакинските бюджети“ в териториален разрез.

3. Акцентът на наблюдението да бъдат разходите на домакинствата. Информацията за доходите да се използва само като контролна величина при верифициране на разходите.

4. Да се разработи електронен дневник за попълване на данните при „Наблюдението на домакинските бюджети“. Този дневник може да се разработи като приложение за всеки член на домакинството, което ще гарантира конфиденциалността на записите (подход, използван във Великобритания още в миналото). Възможностите в това отношение могат да се разширят към наблюдение, основаващо се на данни от разплащателните сметки на респондентите с тяхното изрично съгласие и чрез създаването на специфичен софтуер за сканиране на информацията.

5. Да се разработи техника за съчетаване на данните от „Наблюдението на домакинските бюджети“ и „Статистика на доходите и условията на живот“.

6. Да се увеличи възнаграждението на респондентите за участие в „Наблюдението на домакинските бюджети“. Повече от очевидно е, че възнаграждението (в размер на 20 лв. месечно) за участие към момента не е актуално и няма никакъв смисъл, т.е. не изпълнява и най-елементарната функция на мотив за участие.

На първо място предложените промени могат да се осъществят чрез създаването на необходимия капацитет за целта. Това означава създаването на екип от експерти с необходимите знания и умения. На второ място трябва да се преценят средствата, необходими за реализацията на наблюдението. На трето място е необходимо да се създадат условията за цялостното реализиране на поставените цели.

Със сигурност промените в тази посока няма да доведат до увеличение на разходите за издръжка на „Наблюдението на домакинските бюджети“. Може да се очаква обратното. В същото

време става пределно ясно, че е необходимо инвестиране в иновативен и нов модел на статистическо мислене.

Заключение

Началото на „Наблюдението на домакинските бюджети“ е поставено преди 97 години - през 1925 година. Неговото създаване, развитие и реализация през годините са продиктувани от необходимостта да се изследва бита на обикновените български домакинства. Тази необходимост е с много измерения. Данните от „Наблюдението на домакинските бюджети“ отразяват живота на обикновените български домакинства, включвайки характера и спецификите на отминаващото време. Наред с това данните от наблюдението са служили като добър инструмент за разработването на определени социални политики през годините. И не на последно място информацията от наблюдението на бюджетите е използвана винаги при разработването на важни макроикономически показатели. Това е процес, който обогатява информационния ресурс, необходим за управлението на държавата.

Приложния

Приложение А

Структура на разходите (по групи на СОICOP в %) по страни за 2005 година¹⁰

Страни	CP01	CP02	CP03	CP04	CP05	CP06	CP07	CP08	CP09	CP10	CP11	CP12
Австрия	13.1	3.8	8.0	22.3	7.0	4.9	18.1	5.1	13.0	3.5	7.0	9.4
Белгия	13.5	2.2	4.7	25.3	5.6	4.7	12.9	2.9	9.5	0.5	6.3	11.9
България	31.5	3.8	3.1	34.7	3.0	4.3	5.0	4.6	2.9	0.5	3.6	3.1
Кипър	15.1	3.0	8.1	21.6	6.1	5.0	16.0	3.5	6.5	9.1	9.5	7.0
Чехия	15.1	3.1	8.1	21.6	6.1	5.1	16.0	3.5	6.5	9.1	9.5	7.0
Германия	11.2	1.7	4.8	29.6	5.4	3.6	13.3	2.9	11.1	0.8	4.3	11.3
Дания	11.9	3.3	4.9	29.9	6.1	2.7	13.8	2.4	11.4	0.4	4.0	9.3
Естония	22.5	2.8	5.5	29.9	5.2	2.6	10.0	5.5	6.4	1.3	3.1	5.2
Гърция	15.5	4.1	7.7	24.0	6.5	6.2	11.9	3.8	4.2	8.8	9.8	9.0
Испания	18.0	2.3	6.9	30.3	4.7	2.2	10.5	2.7	6.4	1.1	9.3	5.8
Финландия	12.7	2.4	3.8	27.2	5.1	3.5	15.7	2.8	11.2	0.2	4.2	11.2
Франция	13.4	2.3	6.6	26.3	6.1	4.2	13.5	3.3	6.9	0.6	4.6	12.2
Хърватия	27.1	3.3	6.3	29.6	4.1	1.9	8.8	4.3	5.1	0.6	2.8	6.2
Унгария	22.6	4.8	5.3	19.4	4.8	4.8	20.4	6.9	8.9	3.4	6.9	7.7
Ирландия	12.3	5.6	5.1	23.4	7.2	2.5	11.6	3.4	10.1	1.9	6.0	11.0
Литва	33.8	5.3	10.2	18.9	4.4	4.7	8.1	4.6	5.1	1.1	4.6	4.2
Люксембург	9.3	1.7	6.4	30.1	7.1	2.6	16.2	2.2	7.5	0.4	7.9	8.6
Латвия	29.2	3.1	7.3	17.1	5.2	3.7	10.9	5.8	6.3	1.4	5.3	4.8
Португалия	15.5	2.3	4.1	26.6	4.8	6.1	12.9	3.0	5.7	1.7	10.8	6.5
Румъния	44.2	5.8	6.2	15.6	3.8	3.8	6.5	4.9	4.2	0.8	1.1	3.0
Словения	16.7	2.4	7.0	23.0	5.8	1.5	15.6	4.0	9.4	0.8	4.3	9.3

¹⁰ **COICOP groups:**

CP01: Food and non-alcoholic beverages

CP02: Alcoholic beverages, tobacco and narcotics

CP03: Clothing and footwear

CP04: Housing, water, electricity, gas and other fuels

CP05: Furnishings, household equipment and routine maintenance of the house

CP06: Health

CP07: Transport

CP08: Communication

CP09: Recreation and culture

CP10: Education

CP11: Restaurants and hotels

CP12: Miscellaneous goods and services

Това са групите разходи, които са коректно сравними през референтните години за страните.

Швеция	10.5	1.9	4.6	29.6	5.9	2.3	123.0	2.8	12.2	0.0	3.5	5.6
Словакия	27.0	3.1	6.1	23.4	4.6	3.1	9.2	4.7	6.6	0.9	4.8	6.6
Обединено кралство	9.9	2.4	5.0	29.6	6.5	1.2	13.5	2.7	12.3	1.4	8.0	7.6

Източник: Евростат: Quality report of the „Household Budget Surveys“ 2005.

Приложение В

Структура на разходите (по групи на COICOP в %) по страни за 2010 година

Страни	CP01	CP02	CP03	CP04	CP05	CP06	CP07	CP08	CP09	CP10	CP11	CP12
Австрия	12.1	2.4	5.7	23.8	6.9	3.5	15.0	1.7	12.8	1.0	5.7	9.3
Белгия	13.2	2.1	4.5	26.7	6.3	4.7	13.0	2.6	9.1	0.5	6.4	11.0
България	29.3	4.0	2.5	37.2	2.8	4.8	5.3	4.1	2.6	0.3	4.1	3.1
Кипър	12.3	1.3	6.8	26.6	5.7	5.3	13.9	3.5	5.4	3.4	8.5	7.2
Чехия	20.3	2.9	5.2	22.7	6.6	2.9	11.2	4.8	10.7	0.7	5.3	6.9
Германия	11.6	1.6	4.4	30.3	4.7	3.9	14.0	2.7	10.5	0.8	4.7	10.8
Дания	11.8	2.8	5.2	31.2	5.6	2.7	12.3	2.4	11.5	0.6	5.0	9.0
Естония	23.3	3.1	4.0	29.4	5.5	3.2	9.7	5.2	8.4	1.1	2.6	4.6
Гърция	16.0	3.0	6.0	27.5	5.6	5.3	10.5	3.4	3.9	2.8	9.6	6.4
Испания	14.4	2.1	5.6	30.0	4.9	3.2	12.4	3.1	6.6	1.0	9.1	7.6
Финландия	13.0	2.3	3.4	26.7	4.8	3.2	17.5	2.6	10.4	0.2	4.2	11.9
Франция	15.8	2.6	4.0	26.6	4.9	1.5	14.1	2.9	7.7	0.5	5.5	13.7
Хърватия	25.6	3.0	5.1	32.3	3.9	2.6	9.5	4.2	4.4	0.7	1.9	6.8
Унгария	18.7	2.6	3.2	39.0	3.2	4.0	9.0	4.9	6.4	0.7	3.1	5.2
Ирландия	12.2	3.2	5.4	27.7	3.7	2.9	12.8	3.5	8.9	2.0	7.9	9.9
Италия	18.6	1.7	6.4	32.3	5.1	3.8	11.6	2.0	5.6	0.8	4.9	7.1
Литва	28.5	3.2	7.0	28.5	4.1	4.0	8.0	3.8	3.9	0.5	4.5	4.1
Люксембург	8.8	1.4	6.2	33.4	6.3	2.5	14.5	2.1	7.3	0.4	7.6	9.3
Латвия	26.1	3.1	5.4	23.5	3.8	5.4	11.0	4.6	6.5	1.7	3.7	5.3
Малта	22.2	2.4	7.1	8.1	8.8	6.3	13.8	4.0	8.4	1.7	7.0	10.3
Полша	22.7	2.5	4.8	32.7	4.7	4.4	8.8	4.0	7.4	1.2	2.1	4.8
Португалия	13.3	1.9	3.7	29.2	4.2	5.8	14.5	3.3	5.3	2.2	10.4	6.3
Румъния	31.5	5.9	4.2	36.0	3.1	3.5	4.6	3.8	3.1	0.6	1.0	2.9
Словения	12.7	2.0	4.7	33.1	6.1	2.2	12.3	2.9	14.1	0.0	3.8	6.1
Швеция	14.5	1.9	5.9	29.8	5.8	2.0	13.2	4.1	9.0	0.8	3.6	9.2
Словакия	22.0	3.0	5.3	33.8	4.0	3.0	7.2	5.2	7.2	0.4	43.8	4.0
Обединено кралство	12.6	2.8	5.6	18.0	7.5	1.2	15.4	3.1	13.6	2.4	9.3	8.5
Черна гора	39.9	3.5	7.4	15.3	3.9	3.3	8.8	5.1	3.7	1.8	2.3	4.9
БЮР Македония	43.3	4.1	6.8	12.9	5.4	3.7	6.6	4.1	2.7	1.0	4.8	4.9
Турция	22.5	4.1	5.2	28.0	6.1	2.0	14.3	4.2	2.6	2.0	5.0	4.0

Източник: Евростат: „Household Budget Surveys“ 2010 Wave, EU Quality report.

Приложение С

Структура на разходите (по групи на COICOP в %) по страни за 2015 година

Страни	CP01	CP02	CP03	CP04	CP05	CP06	CP07	CP08	CP09	CP10	CP11	CP12
Австрия	11.8	2.3	4.9	26.1	7.0	3.8	14.2	1.5	11.5	1.1	6.9	9.0
Белгия	12.9	2.0	4.5	28.7	5.8	4.6	13.1	3.0	8.2	0.5	6.3	10.6
България	26.6	4.2	3.5	33.2	3.6	5.0	6.8	4.2	4.2	0.5	4.3	3.9
Кипър	15.3	1.6	5.8	25.5	5.2	5.2	12.0	4.1	4.4	4.5	8.9	7.5
Чехия	21.1	3.1	5.3	22.3	6.3	2.8	11.0	4.4	9.9	0.6	5.9	7.2
Германия	11.6	1.6	4.7	33.0	4.8	4.0	13.4	2.6	10.2	0.9	5.1	8.3
Дания	12.0	2.3	4.1	32.2	5.7	2.4	13.4	2.5	9.8	0.5	5.1	10.0
Естония	23.6	3.7	5.4	16.8	6.7	4.3	13.1	4.7	10.9	1.3	4.2	5.3
Гърция	18.7	3.5	4.9	28.0	3.9	6.4	9.7	3.5	4.0	2.8	8.8	5.9
Испания	15.1	1.9	5.1	31.8	4.3	3.5	11.5	2.9	5.8	1.4	9.3	7.5
Финландия	12.0	2.2	3.0	31.5	4.3	3.4	15.5	2.6	9.2	0.2	5.0	11.3
Франция	14.3	2.5	4.0	28.9	4.8	1.6	13.2	2.4	7.7	0.6	5.5	14.7
Хърватия	24.0	2.7	5.5	31.8	3.7	2.4	10.6	4.5	4.9	0.9	2.2	7.0
Унгария	19.9	2.7	3.4	37.0	3.2	4.1	9.1	5.8	5.3	0.7	3.0	5.9
Ирландия	11.5	2.3	4.3	31.8	3.8	2.3	12.9	3.8	8.3	2.3	6.4	10.5
Италия	17.9	1.8	4.7	35.4	4.2	4.6	10.7	2.5	5.1	0.6	5.0	7.5
Литва	24.4	3.1	5.4	33.4	4.2	5.2	8.1	3.3	5.0	0.6	2.8	4.5
Люксембург	8.7	1.3	5.4	34.9	6.3	2.4	14.1	2.5	6.9	0.8	8.3	8.5
Латвия	24.0	3.0	5.5	23.7	4.3	5.8	11.9	4.0	7.1	1.2	4.5	5.2
Малта	19.8	2.4	7.9	8.4	7.4	5.6	14.2	4.3	8.1	2.8	8.3	10.8
Полша	21.1	2.2	4.8	34.0	4.4	4.6	7.7	4.4	5.9	0.9	3.7	6.4
Португалия	14.3	1.6	3.5	31.9	4.0	5.5	14.1	3.2	4.2	2.3	8.8	6.7
Румъния	30.2	6.1	4.5	35.4	3.3	3.8	4.9	4.0	3.1	0.4	1.1	3.2
Словения	11.8	1.8	4.3	32.4	5.7	2.1	13.8	3.2	14.4	0.2	3.7	6.5
Швеция	14.5	1.8	5.7	26.4	4.2	2.1	17.6	4.8	7.2	0.9	4.8	10.1
Словакия	19.5	2.7	4.7	31.6	4.7	2.8	10.8	4.8	6.0	0.7	4.6	7.2
Обединено кралство	12.1	2.4	5.0	18.8	7.5	1.5	15.4	3.4	14.4	1.5	9.6	8.4
Черна гора	28.5	3.1	7.1	29.3	3.2	3.6	8.8	4.8	2.9	2.1	2.5	4.2
Република Северна Македония	43.3	4.0	6.6	15.4	5.2	4.2	5.6	3.4	2.8	0.5	4.0	5.0
Турция	19.7	4.3	5.1	25.6	6.4	2.0	17.6	3.7	2.9	2.3	6.3	4.2

Източник: Евростат: „Household Budget Surveys“ 2015 Wave, EU Quality report.

Приложение Д

БВП - производствен метод за периода 2000 - 2020 година

Години	БВП по цени на 2015 - млн. лв.	При база 2007 = 100	При база 2000 = 100	Реален БВП на човек от населението - лв.	При база 2007 = 100	При база 2000 = 100
	1	2	3	4	5	6
2000	53592.0	66.6	100.00	6559	62.4	100.00
2001	55641.2	69.1	103.8	7031	66.9	107.2
2002	58908.4	73.1	109.9	7486	71.3	114.1
2003	61993.5	77.0	115.7	7924	75.4	120.8
2004	66029.6	82.1	123.2	8486	80.8	129.4
2005	70688.8	87.8	131.9	9133	86.9	139.2
2006	75497.5	93.8	140.9	9806	93.3	149.5
2007	80473.8	100.00	150.2	10506	100.00	160.2
2008	85395.6	106.1	159.3	11202	106.6	170.8
2009	82601.6	102.6	154.1	10809	103.7	166.0
2010	83875.2	104.2	156.5	11132	106.0	169.7
2011	85637.6	106.4	159.8	11654	110.9	177.7
2012	86284.1	107.2	161.0	11810	112.4	180.1
2013	85800.5	106.6	160.1	11810	112.4	180.1
2014	86630.0	107.6	161.6	11992	114.1	182.8
2015	89599.8	111.3	167.2	12483	118.8	190.3
2016	92323.4	114.7	172.3	12953	123.3	197.5
2017	94783.6	117.9	177.0	13408	127.6	204.4
2018	97420.5	121.1	181.8	13868	132.0	211.4
2019	101354.0	125.9	189.1	14529	138.3	221.5
2020	96907.4	120.4	180.8	13976	133.0	213.1

Бележка: Реалният БВП на човек от населението нараства през 2020 г. на 120.4% при база 2007 г., а при база 2010 г. нараства на 115.5%.

Източник: НСИ

Приложение Е

Основни икономически показатели от „Наблюдението на домакинските бюджети“ за периода 2010 - 2020 година

Години	Реален БВП на човек от населението - лв.	Общ доход средно на лице от домакинство - лв.	Общ доход на лице от домакинство 2000 = 100	Общ разход средно на лице от домакинство - лв.	Общ разход на лице от домакинство 2000 = 100	Относителен дял на общия доход средно на лице в БВП на човек от населението - %	Относителен дял на общия разход средно на лице в БВП на човек от населението - %
1	2	3	4	5	6	7	8
2000	6559	1574	100.0	1383	100.0	24.0	21.1
2001	7031	1589	101.0	1420	102.7	22.6	20.2
2002	7486	1985	126.1	1624	117.4	26.5	21.7
2003	7924	2129	135.3	1748	126.4	26.9	22.0
2004	8486	2298	146.0	1948	140.8	27.1	22.9
2005	9133	2415	153.4	2097	151.6	26.4	23.0
2006	9806	2659	168.9	2377	171.9	27.1	24.2
2007	10506	3105	197.3	2857	206.6	29.5	27.2
2008	11202	3502	222.5	3264	236.0	31.3	29.1
2009	10809	3693	234.6	3335	181.4	34.2	30.8
2010	11132	3648	231.8	3278	237.0	32.7	29.4
2011	11654	3782	240.3	3494	252.6	32.4	30.0
2012	11810	4327	274.9	4058	293.4	36.6	34.4
2013	11810	4814	305.8	4466	322.9	40.8	37.8
2014	11992	4813	305.8	4509	326.0	40.1	37.6
2015	12483	4953	314.7	4666	337.4	39.7	37.4
2016	12953	5167	328.3	4755	337.4	39.9	36.7
2017	13408	5586	354.9	5217	377.2	43.1	38.9
2018	13868	6013	382.0	5772	417.3	43.3	41.6
2019	14529	6592	418.8	6214	449.3	45.4	42.8
2020	13976	7002	444.8	6220	449.7	50.1	44.5

Бележка: Общият доход на лице от домакинство нараства през 2007 г. при база 2000 г. с 97.3%, а през 2020 г. при база 2007 г. с 125.5%. Нарастването на общия разход на лице от домакинство за същите отрязаци от време са, както следва: 106.6% и 117.7%.

Източник: НСИ и изчисления на автора.

Приложение F

Основни икономически показатели от „Наблюдението на домакинските бюджети“ за периода 2010 - 2020 година

Години	Общ доход средно на лице от домакинство - лв.	Доход от работна заплата средно на лице от домакинство	Доход от работна заплата при база 2000 = 100	Доход от работна заплата при база предходната година	Доход от пенсии средно на лице от домакинство	Доход от пенсии при база 2000 = 100	Доход от пенсии при база предходната година	Съотношение между доход от пенсия и работна заплата - %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
2000	1574	612	100.0	-	337	100.0	-	55.1
2001	1589	631	103.1	103.1	377	111.9	111.9	58.7
2002	1985	742	121.2	117.6	398	118.1	105.6	53.4
2003	2129	852	139.2	114.8	439	130.3	110.3	51.5
2004	2298	924	151.0	108.4	509	151.0	115.9	55.1
2005	2415	1053	172.0	114.0	536	152.0	105.3	50.9
2006	2659	1222	199.7	116.0	602	178.6	112.3	49.3
2007	3105	1482	242.1	121.3	685	203.3	113.8	44.6
2008	3502	1816	296.7	122.5	811	240.6	118.4	44.6
2009	3693	1928	315.0	106.2	1020	302.7	125.8	52.9
2010	3648	1857	303.4	96.3	1128	334.7	110.6	60.7
2011	3782	1960	320.3	105.5	1140	338.3	101.1	58.2
2012	4327	2281	372.7	116.4	1153	342.1	101.1	50.5
2013	4814	2557	417.8	112.1	1229	364.7	106.6	48.1
2014	4813	2610	426.5	102.1	1242	368.5	110.1	47.6
2015	4953	2726	445.4	104.4	1286	381.6	103.5	47.2
2016	5167	2807	458.7	103.0	1432	424.9	111.4	51.0
2017	5586	3038	496.4	108.2	1479	438.9	103.3	48.7
2018	6013	3336	545.1	109.8	1645	488.1	111.2	49.3
2019	6592	3731	609.6	111.8	1801	534.4	109.5	48.3
2020	7002	3927	641.7	105.3	2018	598.8	112.0	51.4

Източник: НСИ и изчисления на автора.

Приложение G

Основни икономически показатели от „Наблюдението на домакинските бюджети“ за периода 2010 - 2020 година

Години	Общ разход средно на лице от домакинство - лв.	Разход за храна средно на лице от домакинство - лв.	Разходи за храна при база 2000 = 100	Разход за храна при предходната година - %	Разходи за жилища, електроенергия и горива средно на лице от домакинство	Разходи за жилища, електроенергия и горива средно на лице от домакинство при база 2000 = 100	Разходи за жилища, електроенергия и горива средно на лице от домакинство при база предходната година - %	Разходи към доходи - %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
2000	1383	610	100.0	-	169	100.0	-	87.9
2001	1420	637	104.4	104.4	171	101.2	101.2	89.4
2002	1624	689	113.0	108.2	221	130.8	129.2	81.8
2003	1748	707	115.9	102.6	246	145.6	111.3	82.1
2004	1948	765	125.4	125.4	269	159.2	159.2	84.8
2005	2097	809	132.6	105.7	294	174.0	109.3	86.8
2006	2377	894	146.5	121.6	332	196.4	112.9	89.4
2007	2857	1071	175.6	119.8	357	211.2	107.5	92.0
2008	3264	1194	195.7	111.5	443	262.1	124.1	93.2
2009	3335	1216	199.3	101.8	484	286.4	109.2	90.3
2010	3278	1219	199.8	100.2	470	278.1	97.1	89.9
2011	3494	1265	207.4	103.8	493	291.7	104.9	92.4
2012	4058	1355	222.1	107.1	621	367.4	126.0	93.8
2013	4466	1480	242.6	109.2	632	374.0	101.8	92.8
2014	4509	1458	239.0	98.5	606	358.6	95.9	93.7
2015	4666	1463	239.8	100.3	666	394.1	105.4	94.2
2016	4755	1464	240.0	100.1	681	402.9	102.2	92.0
2017	5217	1573	257.9	107.4	770	455.6	113.1	93.4
2018	5772	1714	281.0	109.0	787	465.7	102.2	96.0
2019	6214	1833	300.5	106.9	836	494.7	106.2	94.3
2020	6220	1872	306.9	102.1	861	509.5	103.0	88.8

Източник: НСИ и изчисления на автора.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

Аджемоглу А., Дж. А. Робинсън (2013). *Защо нациите се провалят*. Издателство Изток-Запад.

Богданов Б. (2015). *Навършиха се 90 години от първото изследване на домакинските бюджети в България*. Сп. Статистика, бр. 3.

Богданов Б. (2018). *Пет основни статистически измерения за социално-икономическото развитие на България преди и след влизането в Европейския съюз*. Сп. Статистика, бр. 2.

Богданов Б. (2020). *Аспекти на социално-икономическата теория и практика за измерване и анализ на бедността в обществото*. Сп. Статистика, бр. 3.

Стиглиц Д. (2016). *Голямото разделение*. Издателство Изток-Запад, София.

100 години българска държавна статистика (1881 - 1981 г.). Комитет по единна система за социална информация при Министерския съвет.

Цанов В. (2020). *Определяне линията на бедност - методологически особености*. Сп. Статистика, бр. 3.

Цветков С. (2020). *Статистическо оценяване на доходното неравенство на населението*, сп. Статистика бр. 2.

Bogdanov B. (2011). *Household Budget surveys in Bulgaria (1925 - 2010)*. Economic Thought, Economic Research Institute at BAS.